Алімпіядныя заданні па беларускай мове і літаратуры для вучняў 9–11-х класаў

Прапанаваныя заданні прызначаны для падрыхтоўкі вучняў да розных этапаў рэспубліканскай алімпіяды па прадметах “Беларуская мова” і “Беларуская літаратура” на III ступені навучання. Лінгвістычныя і літаратуразнаўчыя задачы праблемна-пошукавага характару спрыяюць развіццю мыслення, а займальныя заданні служаць сродкам фарміравання пазнавальнай цікавасці адораных і высокаматываваных вучняў.

Ірына ЦІМОХАВА,
настаўнік беларускай мовы і літаратуры
ДУА “Гімназія г. Быхава”,
Магілёўская вобласць

Заданне 1. Зрабіце транскрыпцыю слоў.

з кімсьці	
не змог	
з песняй	
скінуць	
ён і яна	

Заданне 2. Устаўце прапушчаныя літары.

рады…вышка		кр…вацячэнне	
агн…стрэльны		шкл…вырабы	
Люкс..мбург		р…дкалессе	
рады…лагічны		Гр…нландыя	
ц…мнавалосы		выс…каякасны	

Заданне 3. Запішыце фразеалагізмы, у якіх прысутнічае кампанент, што называе **частку цела** чалавека.

№	Фразеалагізм	Кампанент	Значэнне фразеалагізма
1.	Класці … на калоду		“браць на сябе адказнасць за што-небудзь”
2.	Праглынуць …		“перастаць гаварыць, змоўкнуць”
3.	Плячысты на …		“прагны да яды, пражэрлівы”
4.	Браць на …		“фізічна перанапружвацца”
5.	Прамачыць …		“выпіць трохі спіртнога”
6.	Цяжкі на …		“жорсткі, дэспатычны, моцна б’е”
7.	Прадаваць …		“весела смяяцца, рагатаць без прычыны”

8.	Набіваць …		“выпрацоўваць навык, рабіцца спрактыкаваным у чым-небудзь”
9.	Касы сажань у …		“рослы, плячысты, магутнага складу мужчына”
10.	Краем …		“слухаць каго-небудзь няўважліва, урыўкамі”

Заданне 4. Укажыце марфемны састаў прапанаваных слоў.

Слова	Прыстаўка	Корань	Суфікс	Канчатак	Постфікс
спачатку					
здавалася					
прылёт					
здзіўляцца					
звычкі					

Заданне 5. У старажытныя часы мерай вагі і даўжыні служыў чалавек, г.зн. *вага* – колькі ён зможа падняць на плечы, *даўжсыня* – на якую адлегласць працягвае руку. Вызначце, як раней называліся меры даўжыні і вагі, якія складалі:

	Меры даўжыні	Адказ
1	Мера даўжыні, якая складае 71,12 см	
2	Мера даўжыні, роўная 1,06 км	
3	Мера даўжыні, роўная 2,134 м	
4	Мера даўжыні, роўная адлегласці паміж канцамі расцягнутых вялікага і ўказальнага пальцаў.	
5	Мера даўжыні, роўная 4,4 см	

	Меры вагі	Адказ
1	Мера вагі, роўная 409,5 г	
2	Мера масы, роўная 4,26 г	
3	Мера вагі, роўная 16,3 кг	
4	Мера масы, роўная 44 мг	
5	Старая мера вагі, роўная 164 кг	

Для даведак: беркавец, пядзя, доля, вяршок, пуд, сажань, залатнік, аршын, фунт, вярста.

Заданне 6. Вызначце ў прапанаваных сказах граматычныя асновы і ахарактарызуйце іх (двухсастаўны – аднасастаўны (від аднасастаўнага).

Сказ	Граматычная аснова	Характарыстыка сказа
1. Маці папрасіла аднаго з хлопцаў паклікаць бацьку.		
2. Аднекуль дыхнула халодным ветрам.		
3. Дзень быў сонечны.		
4. Магутнае дрэва дуб.		

5. Галоўныя члены сказа могуць аддзяляць адзін ад другога даданыя члены сказа.		

Заданне 7. Запішыце прапанаваныя лічэбнікі ў форме творнага склону і ўтварыце ад іх парадкавыя.

Колькасны лічэбнік	У форме творнага склону	Парадкавы лічэбнік у пачатковай форме
семдзесят		
трыста		
дваццаць пяць		
сто		
адзін		

Заданне 8. Запоўніце пустыя клеткі ў табліцы “Беларускія народныя святы”.

Беларускія народныя святы

Дата свята	Падрыхтоўка да свята	Назва свята
22 сакавіка	Гэты дзень лічыўся нараджэннем новага года, пачаткам абуджэння зямлі ад зімовага сну. З гэтага дня пачыналі адлічваць яшчэ 40 дзён, адмечаных маразамі па начах, па заканчэнні якіх можна было пачынаць сеяць – адну з самых важных сельскагаспадарчых спраў на ўвесь год.	
з 6 снежня па 19 студзеня	Па сяле хадзілі юнакі і дзяўчаты, пераапранутыя ў цыганоў, казу, жорава, кабылу. Спявалі песні, скакалі пад скрыпачку і бубен, у заключэнне выконвалі велічальную песню гаспадарам дома з самымі шчодрымі пажаданнямі, а ў адказ атрымлівалі пачастункі.	
Святкуецца гэтае свята на сёмым і восьмым тыдні пасля Вялікадня	Маладыя дзяўчаты з песнямі хадзілі ў лес. Абіралі там маладыя бярозкі і завівалі паміж сабой стужачкамі, каб атрымаліся такія ўпрыгожаныя вароцікі.	
Адзначаецца праз тыдзень пасля Вялікадня, заўжды ў аўторак	Дзень памінання памерлых ва ўсходніх славян, на які са старажытных часоў адбываліся трапезы на магілах бацькоў і блізкіх сваякоў.	
з 6 на 7 ліпеня	Прысвечана сонцу і росквіту зямлі. У народзе верылі, што ў гэту ноч рэкі свецяцца асаблівым нерэальным святлом, а ў іх водах купаюцца душы памерлых у абліччы русалак.	

Заданне 9. Устанавіце, колькі год з дня нараджэння ўказаных пісьменнікаў-юбіляраў адзначаецца ў 2024 г.

А) Іван Навуменка Б) Рыгор Барадулін В) Аляксей Пысін Г) Аляксей Дудараў Д) Леанід Дайнека	1) 75 год з дня нараджэння 2) 80 год з дня нараджэння 3) 85 год з дня нараджэння 4) 90 год з дня нараджэння 5) 100 год з дня нараджэння 6) 105 год з дня нараджэння

Адказ: А…, Б…, В…, Г…, Д….

Заданне 10

У 1959 годзе была заснавана Літаратурная прэмія імя Янкі Купалы, якая прысуджаецца за лепшыя творы паэзіі і драматургіі. Хто з названых беларускіх аўтараў быў узнагароджаны гэтай прэміяй за названыя ў табліцы творы. Запоўніце табліцу.

Літаратары: Кандрат Крапіва, Уладзімір Дубоўка, Максім Танк, Аляксей Пысін, Ніл Гілевіч, Леанід Дайнека, Рыгор Барадулін, Анатоль Вялюгін, Пімен Панчанка, Андрэй Макаёнак.

№	Лаўрэат прэміі	Творы, за якія атрымана ўзнагарода
1		паэма “Патрыятычная песня”
2		камедыя “Лявоніха на арбіце”
3		кніга паэзіі “Твае далоні”
4		зборнік вершаў “Рум”
5		кніга паэзіі “Палеская рапсодыя”

Адказы

Заданне 1. Зрабіце транскрыпцыю слоў.

з кімсьці	[с ^ к’ і м с’ ц’ і]
не змог	[н’ а ^ з м о х]
з песняй	[с’ ^ п’ э с’ н’ а й]
скінуць	[с к’ і н у ц’]
ён і яна	[й о н ^ ы ^ й а н а]

Заданне 2. Устаўце прапушчаныя літары

рады…вышка	ё	кр…вацячэнне	о
агн…стрэльны	я	шкл…вырабы	а
Люкс..мбург	е	р…дкалессе	э
рады…лагічны	я	Гр…нландыя	э
ц…мнавалосы	ё	выс…каякасны	а

Заданне 3. Запішыце фразеалагізмы, у якіх прысутнічае кампанент, які называе частку цела чалавека.

№	Фразеалагізм	Кампанент	Значэнне фразеалагізма
1.	Класці … на калоду	галаву	“браць на сябе адказнасць за што-небудзь”
2.	Праглынуць …	язык	“перастаць гаварыць, змоўкнуць”
3.	Плячысты на …	пуза (жывот)	“прагны да яды, пражэрлівы”
4.	Браць на …	пуп	“фізічна перанапружвацца”
5.	Прамачыць …	горла	“выпіць трохі спіртнога”
6.	Цяжкі на …	руку	“жорсткі, дэспатычны, моцна б’е”
7.	Прадаваць …	зубы	“весела смяяцца, рагатаць без прычыны”
8.	Набіваць …	руку	“выпрацоўваць навык, рабіцца спрактыкаваным у чым-небудзь”
9.	Касы сажань у …	плячах	“рослы, плячысты, магутнага складу мужчына”
10.	Краем …	вуха	“слухаць каго-небудзь няўважліва, урыўкамі”

Заданне 4. Укажыце марфемны састаў прапанаваных слоў.

Слова	Прыстаўка	Корань	Суфікс	Канчатак	Постфікс
спачатку	с-	-пача-	-т-, -к-, -у-	–	–
здавалася	з-	-да-	-ва-, -л-	-а-	-ся
прылёт	пры-	-лёт-	Ø	□	–
здзіўляцца	з-	-дзіўл-	-я-, -ц-	–	-ца
звычкі	з-	-выч-	-к-	-і	–

Заданне 5

	Меры даўжыні	Адказ
1	Мера даўжыні, якая складае 71,12 см	аршын
2	Мера даўжыні, роўная 1,06 км	вярста
3	Мера даўжыні, роўная 2,134 м	сажань
4	Мера даўжыні, роўная адлегласці паміж канцамі расцягнутых вялікага і ўказальнага пальцаў.	пядзя
5	Мера даўжыні, роўная 4,4 см	вяршок

	Меры вагі	Адказ
1	Мера вагі, роўная 409,5 г	фунт
2	Мера масы, роўная 4,26 г	залатнік
3	Мера вагі, роўная 16,3 кг	пуд
4	Мера масы, роўная 44 мг	доля
5	Старая мера вагі, роўная 164 кг	беркавец

Заданне 6. Вызначце ў прапанаваных сказах граматычныя асновы і ахарактарызуйце іх (двухсастаўны – аднасастаўны (від аднасастаўнага).

Сказ	Граматычная асноpremium	Характарыстыка сказа
1. Маці папрасіла аднаго з хлопцаў паклікаць бацьку.	маці папрасіла	Двухсастаўны
2. Аднекуль дыхнула халодным ветрам.	дыхнула	Аднасастаўны, безасабовы
3. Дзень быў сонечны.	дзень быў сонечны	Двухсастаўны
4. Магутнае дрэва дуб.	дуб дрэва	Двухсастаўны
5. Дадаyныя члены сказа могуць аддзяляць адзін ад другога галоўныя члены сказа.	дадаыя члены сказа могуць аддзяляць	Двухсастаўны

Заданне 7. Запішыце прапанаваныя лічэбнікі ў форме творнага склону і ўтварыце ад іх парадкавыя.

Колькасны лічэбнік	У форме творнага склону	Парадкавы лічэбнік у пачатковай форме
семдзесят	сямюдзесяццю	сямідзясяты
трыста	трымастамі	трохсоты
дваццаць пяць	дваццаццю пяццю	дваццаць пяты
сто	ста	соты
адзін	адным	першы

Заданне 8. Запоўніце пустыя клеткі ў табліцы "Беларускія народныя святы"

Беларускія народныя святы

Дата свята	Падрыхтоўка да свята	Назва свята
22 сакавіка	Гэты дзень лічыўся нараджэннем новага года, пачаткам абуджэння зямлі ад зімовага сну. З гэтага дня пачыналі адлічваць яшчэ 40 дзён, адмечаных маразамі па начах, па заканчэнні якіх можна было пачынаць сеяць – адну з самых важных сельскагаспадарчых спраў на ўвесь год.	Саракі.
з 6 снежня па 19 студзеня	Па сяле хадзілі юнакі і дзяўчаты, пераапранутыя ў цыганоў, казу, жорава, кабылу. Спявалі песні, скакалі пад скрыпачку і бубен, у заключэнне выконвалі велічальную песню гаспадарам дома з самымі шчодрымі пажаданнямі, а ў адказ атрымлівалі пачастункі.	Каляды
Святкуецца гэтае свята на сёмым і восьмым тыдні пасля Вялікадня	Маладыя дзяўчаты з песнямі хадзілі ў лес. Абіралі там маладыя бярозкі і завівалі паміж сабой стужачкамі, каб атрымаліся такія ўпрыгожаныя вароцікі.	Зялёныя святкі або Сёмуха

Адзначаецца праз тыдзень пасля Вялікадня, заўжды ў аўторак	Дзень памінання памерлых ва ўсходніх славян, на які са старажытных часоў адбываліся трапезы на магілах бацькоў і блізкіх сваякоў.	Радаўніца
з 6 на 7 ліпеня	Прысвечана сонцу і росквіту зямлі. У народзе верылі, што ў гэту ноч рэкі свецяцца асаблівым нерэальным святлом, а ў іх водах купаюцца душы памерлых у абліччы русалак.	Купалле

Заданне 9
Адказ: А5, Б4, В6, Г1, Д3.

Заданне 10

№	Лаўрэат прэміі	Творы, за якія атрымана ўзнагарода
1	Пімен Панчанка	Паэма “Патрыятычная песня”
2	Андрэй Макаёнак	Камедыя “Лявоніха на арбіце”
3	Аляксей Пысін	Кніга паэзіі “Твае далоні”
4	Рыгор Барадулін	Зборнік вершаў “Рум”
5	Уладзімір Дубоўка	Кніга паэзіі “Палеская рапсодыя”